

словотвірними показниками до дієслів стану. Отже, можна зробити висновок, що основним засобом вираження дистрибутивності у дієсловах активної дії є словотвірні префікси **по-, пере-**, вторинні префікси **попи-, попере-, нови-, пороз-, поз-, пона-, понад-**.

Найбільші групи становлять активні дієслова, які означають спрямованість дії на певну кількість об'єктів, яка викликає у ньому відповідні зміни, підкреслюють участь у виконанні дії багатьох суб'єктів або спрямованість її на певну кількість суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кильдибекова Т.А. Глаголы действия в современном русском языке. - Саратов, Изд-во Саратов, унта, 1985.-166 с.
2. Загнітко АЛ. Система і структура граматичних категорій дієслова. - К.:НМКВО, 1990. - 74 с.
3. Вихованець І.Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. - К.: Наук, думка, 1988. -256 с.
4. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. - К.: Либідь, 1993. - 335 с.
5. Бондарко А.В. Вид и время русского, глагола. Л. Наука, 1971.-175 с.
6. Маслов Ю.С. Глагольный вид в современном болгарском языке (значение и употребление) И Вопросы грамматики болгарского литературного языка. - М.: Изд-во АН СССР, 1959. - 312.
7. СУМ Словник української мови: в 11-ти т., Т.VI - VII К.: Наукова думка, 1970-1980р.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено аспектуальну семантику дистрибутивних дієслів активної дії. Аналіз зазначених дієслів проведено у семантичному, словотвірному і функціональному аспектах на матеріалі вибірок з «Словника української мови» в 11-томах, у сфері яких виявляється специфіка реалізації досліджуваних дієслів. Проведено аналіз дієслів активної дії за формальними засобами вираження дистрибутивності, охарактеризовано дієслова за внутрішніми інтенційними ознаками і синтаксичною сполучуваністю.

ANNOTATION

The deals with aspectual semantics of distribution on the bases of lexical and semantic area analyses of verbs of recurrence of distributive and sharing action. The analyses was carried out in semantic, word-building and functional aspects on the material of extracts from «The Ukrainian Language Dictionary» in eleven volume and texts of Ukrainian literature in where the researched words were specified.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ І МЕТОДІВ РОБОТИ НАД ЗБАГАЧЕННЯМ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ УЧНІВ КОМУНІКАТИВНО ЗНАЧУЩОЮ ЛЕКСИКОЮ

(НА ПРИКЛАДІ ТЕМИ «СИНОНІМИ»)

Таміла Груба

Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі за Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, концепціями мовної освіти повинно бути спрямоване на те, щоб сформувати особистість, яка вільно володіє засобами мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, аргументовано висловлює свої думки, дотримується правил мовленнєвого етикету. Відтак постає необхідність удосконалення типології уроків мови, способів і засобів навчання, методів і форм роботи, надання пріоритету комунікативно-діяльнісному, функціонально-стилістичному підходам до вивчення лексичних явищ як підґрунтя для свідомої осмисленої роботи над формуванням мовленнєвих умінь і навичок.

Удосконалення методики опрацювання лексикологічного матеріалу в 5-х і 6-х класах, побудова системи роботи над збагаченням словникового запасу учнів синонімами та синонімічними формами неможливі без аналізу стану цієї роботи у середніх навчальних закладах.

Вивчення стану роботи над збагаченням словникового запасу учнів 5-х - 6-х класів

синонімами та синонімічними формами може здійснюватися шляхом: відвідання та аналізу уроків рідної мови; вивчення поурочного планування та матеріалів засідань методичних об'єднань учителів-словесників; індивідуальних і групових бесід з учителями і учнями; анкетування; проведення педагогічного експерименту.

Проведені дослідження дали підстави для виділення наступних напрямів удосконалення змісту, форм і методів роботи над збагаченням мовлення учнів синонімами в середній школі:

■ Введення до змісту навчального матеріалу розділу «Лексикологія» таких теоретичних понять, як «контекстуальні синоніми», «синонімічний ряд», «значеннєві відтінки синонімів», «емоційно забарвлені синоніми», не передбачених програмою, оскільки це, на нашу думку, позитивно впливає на формування лексичних умінь.

• Систему вправ у чинних підручниках необхідно доповнити комунікативними, в тому числі й ситуативними, творчими з використанням синонімів, редагуванням, міжпредметним матеріалом, насиченим синонімами, зокрема уривками творів класичної української літератури; доцільно застосовувати стилістичний та лінгвістичний експеримент, вільні диктанти й диктанти інформаційної дії, вибіркові перекази.

Використання цих типів вправ і завдань у певній послідовності сприятиме формуванню в учнів уміння вживати синоніми в мовленні відповідно до ситуації спілкування, вдосконалювати мовлення школярів за рахунок усунення лексичних повторів і надання висловлюванню більшої точності, образності, яскравості з допомогою синонімів і синонімічних форм.

■ Тісний зв'язок роботи зі збагачення словникового запасу синонімами та уроками розвитку зв'язного мовлення. Це передбачено чинною програмою, оскільки така робота поєднує лінгвістичний, комунікативний, культурологічний компоненти нового змісту навчання рідної мови.

■ Використання словника синонімів української мови на уроках вивчення теми «Групи слів за значенням» (5-й клас), а також спеціально створених тематичних словників синонімів на уроках розвитку зв'язного мовлення.

• Застосування комунікативних, функціонально-стилістичних, ситуативних завдань як на уроках вивчення лексикології, так і опрацювання морфологічних тем.

• Мотивація навчальної діяльності під час виконання вправ і спеціальна настанова на використання синонімів у творчих роботах.

■ Проведення систематичної роботи з синонімами як у процесі вивчення лексичних і нелексичних тем, так і в підготовці до уроків розвитку зв'язного мовлення.

Отже метою нашої наукової розвідки є окреслення напрямів удосконалення методики збагачення словникового запасу учнів 5-6 кл., розробка і обґрунтування системи вправ та завдань, які сприяють виробленню умінь доцільного використання синонімів у власних висловлюваннях відповідно до ситуації спілкування.

У сучасній лінгводидактиці (В.Я. Мельничайко, М.І.Плющ, К.М. Плиско, Л.М. Симоненкової, Г.Т. Шелехова, І.П.Ющук) широко застосовується лексико-семантичний підхід до вивчення лексики, який є основою збагачення учнівського словника, а також усієї словникової роботи, яка передбачає такі форми:

а) пояснення (тлумачення) або уточнення значення незнайомих слів і окремих значень багатозначних слів, навчання дітей точно вживати слова в мовленні;

б) введення в мовну свідомість дитини лексичних об'єднань (тематичних, синонімічних та ін.), система яких дає можливість відбирати для будь-якого висловлювання найбільш потрібні слова, виділяти мікротемати тексту. Засвоєння системних зв'язків лексико-семантичного рівня сприяє збагаченню індивідуального словника дитини;

в) розвиток у дітей уміння вживати слова відповідно до типу мовлення, а також стилю і жанру [2,3,5,7].

З огляду на це важливим є ситуативно-тематичний добір ілюстративного матеріалу. Тематичні групи об'єднань слів розглядаються з певних позицій і з конкретною метою (написання твору, переказ тексту, вивчення конкретних частин мови тощо). Опрацьовані таким чином синонімічні ряди, які входять до тематичних груп, лексико-семантич-

них групувань, сприятимуть збагаченню словникового запасу, розвитку в учнів зв'язного мовлення.

Збагачення словникового запасу учнів 5-х класів і увиразнення їхнього мовлення може бути забезпечене: посиленням комунікативного і функціонального підходів до вивчення теоретичного матеріалу з лексикології; використанням мінімізованого тематично згрупованого словника синонімів української мови як на аспектних уроках, так і на уроках розвитку зв'язного мовлення; застосуванням спеціальних лексико-стилістичних, ситуативних та інших видів вправ, спрямованих на забезпечення словникового запасу учнів синонімічними формами на міжпредметному матеріалі.

Покажемо на конкретному прикладі таку роботу у взаємозв'язку з вивченням літератури, використанням мінімізованого словника синонімів і підготовкою до уроків розвитку зв'язного мовлення: докладного переказу

Тема: Детальний переказ розповідного тексту з елементами опису «Мальвине чекання»

Мета: розвивати уміння сприймати текст на слух, будувати тексти розповідного характеру; збагачувати активний словник школярів народознавчою лексикою, формувати вміння користуватись довідковою літературою, поповнювати знання про звичаї, побут українського народу.

Лінгвістичний компонент - повторення правопису словникових слів, письмового оформлення тексту з урахуванням граматичних норм української мови.

Комунікативний компонент - формування умінь будувати власні висловлювання відповідно до комунікативного завдання.

Етнокультурознавчий компонент - розширення знань про духовні й матеріальні реалії українського народу, поповнення активного словника учнів за рахунок народознавчої лексики.

Діяльнісний компонент - формування інформаційно-змістових, структурно-композиційних мовленнєвих умінь.

Методика проведення цього уроку, основні структурні елементи, види робіт зумовлюються новим змістом навчання української мови, типом та метою уроку. Використання на цьому уроці спеціального словника синонімів сприятиме реалізації лінгвоукраїнознавчого компонента змісту навчання, збагаченню лексичного запасу учнів синонімами (комунікативний аспект), увиразненню їх мовлення, попередженню помилок (лексичних повторів тощо).

Словничок синонімів

1. Мальва - рожа, шток-роза, ружа, черепня, городня, рожа.
2. Квітка - цвітка, цвіт, квіт, чічка.
3. Квітувати - цвісти, процвітати.
4. Околиця - окраїна, околиця, край, царина.
5. Тин - пліт, опліт, опліток, перетинок, перетика.
6. Звістка - новина.
7. Звичай - традиція, звичка, завід.
8. Звиватися - вигинатися, витися, петлятися.
9. Здалека - здалеку, віддалік, віддаля, здаля.
10. Зелений - смарагдовий, ізумрудний, малахітовий.
11. Зелень - зілля, зело, зелення, зелена.
12. Вирій - тепличина.
13. Вирубувати - вирубати, висікати, витинати.
14. Вплітати - заплітати, вв'язати, уплітати.
15. Чутка - гомін, говір, поголос, розголос, поголосок.
16. Чумакувати - подорожувати.
17. Чуйний - чутливий, чуткий, прихильний, співчутливий, жалісливий, жалісний.
18. Хата - хатина, хатчина, хижа, мазанка.
19. Корінь - кореневище, корінець, коріння.
20. Край (місцевість) - сторона, місцевість, країна.

Тематичні словники синонімів можна використовувати не тільки під час підготовки і проведення уроків розвитку мовлення, на яких школярі відтворюють або продукують тексти описового характеру, але й під час написань творів-розповідей, міркувань тощо.

Словники описової лексики мають на меті насамперед увиразнення мовлення за рахунок активного використання прикметників. А тематичні словники до уроків написання творів-роздумів, міркувань містять синонімічні ряди до опорних іменників, дієслів, іноді прислівників.

Ці словнички можуть бути заздалегідь написані на дошці або видрукувані для кожного учня, як і інший роздатковий матеріал до уроків розвитку зв'язного мовлення.

Але найдоцільнішим, на нашу думку, є створення такого словника у процесі підготовки до створення власних висловлювань.

Так, на початковому етапі уроку, коли учні обговорюють тему, основну думку майбутнього твору, учитель добирає опорні слова, записує їх на дошці (наприклад: *мати, малюк, сон, пісня, коліска...*), після чого пропонує дібрати до них синоніми і записати поруч.

Далі у ході бесіди словник поповнюється означеннями (мати яка?);

Малюк (стрілка) який?-----

Пісня (стрілка) яка? ----- >

Після цього учні добирають дієслова (мати що робить? - наспіває, колишає, повиває) і так далі за такою ж схемою. Такий словник слугує опорою для висвітлення думки, допомагає чітко, виразно передати почуття, дібрати найбільш доцільний матеріал для оформлення твору. Для певної категорії учнів він може виступати планом твору.

Крім специфічної тематичної лексики, на наш погляд, до словника синонімів слід включати синонімічні ряди, які є універсальними і допомагають учням уникати мовленнєвих помилок у творах, незалежно від її теми. Наприклад: *говорити, розповідати, казати, чути*.

Таким чином, зі словником синонімів учні працюють упродовж усього уроку: під час обговорення теми, добору і систематизації матеріалу, складанні плану, відбору мовного матеріалу, написання твору та його редагуванні.

Мовленнєві уміння та навички формуються не тільки на уроках розвитку мовлення, а й на уроках вивчення лексикологічного матеріалу (аспектних -Біляев О.М.)

У процесі вивчення теми «Синоніми» учні набувають знання про групи слів за значенням, місце синонімів серед інших груп лексики, їх роль для збагачення й увиразнення мовлення, запобігання помилкам, мету використання синонімів у різних типах і стилях мовлення. У них формуються основні мовні уміння: знаходити синоніми в текстах, проводити аналіз, вибирати з синонімічного ряду найбільш доцільний для конкретної мовленнєвої ситуації, добирати синоніми, будувати синонімічний ряд, редагувати тексти з допомогою синонімів, створювати власні висловлювання різних типів і стилів мовлення, вживати синоніми у власному мовленні відповідно до комунікативного завдання. Кожне з перерахованих умінь формується з допомогою спеціально дібраних вправ і завдань.

Пропонована система вправ і завдань сприятиме збагаченню і увиразненню мовлення учнів, долученню їх через мову до культурних надбань рідного народу, реалізації усіх змістових ліній (лінгвістичної, комунікативної, етнокультурознавчої, діяльнісної).

У системі вправ окремо виділяємо групи, спрямовані на формування мовних (лексичних та орфографічних, фонетичних тощо) умінь. Серед них вміщені лексико-семантичні, лексико-стилістичні, логіко-лексичні і комплексні або комбіновані, що містять не тільки лексичне завдання, а й сприяють повторенню інших розділів шкільного курсу української мови, наприклад:

Прочитайте. Спишіть речення. Підкресліть синоніми та вкажіть, якою частиною мови вони виражені.

1. На пульті загорілися вогники індикаторів, спалахнув екран, помежований смугами перешкод. (О.Бердник). 2. Сумно, журно засвітив однаковий сигнальний ріжок. (Б.Камов). 3. Бійці виплигували із загонів, зіскакували з платформ, закидали окопи противника гранатами. (Б.Камов). 4. Тяжко, важко сиротині, а ніхто не бачить. (Т.Шевченко).

Друга група вправ спрямована на формування мовленнєвих умінь і навичок. Це вправи на вибір найдоцільнішого синоніма і уведення його в речення, а також конструктивні, трансформаційні та на редагування текстів з допомогою синонімів, побудова власних висловлювань за завданням чи опорними словами або синонімами.

Прочитайте. З поданого синонімічного ряду виберіть потрібні слова і вставте їх у речення. Запишіть речення, мотивуйте свій вибір.

1. Обабіч шляху (виднілися, мріли, маячили, майоріли) у степу хутори, (виднілися, бовваніли, мріли, маячили, майоріли) на далеких обр'ях, як зелені островки по синьому морю (Гр.Тютюнник). 2. Діти (нишком, крадькома, потай, потайки) одне від одного по кілька разів надень ходилидо гнізда кропив'янки. (О.Копиленко). 3. Ревучий вітер (крутить, кидає, метас, жбурляє) в шибки вихри дощових бризок. (Ю.Збанацький). 4. Певний час вже забув зимування сумне і красує в зеленім (уборі, одязі, убранні, наряді). (Леся Українка). 5. Над Підгір'ям (світле, ясне, променисте) сонце велично зійшло. (І.Франко).

Специфічну групу складають вправи, які вимагають використання словника синонімів української мови, тлумачного та словника іншомовних слів.

Доберіть до іншомовних слів українські відповідники. У разі потреби звертайтеся до словника іншомовних слів.

Горизонт, ешит, консолідувати, масивний, фронтон, шофер, апелювати, аномалія, гарнізон, аромат, дефект, конфуз, раціонально.

Довідка. Відвідини, хиба, вада, доцільно, ніяковість, залога, пахощі, виднокіл, обрій, водій, звернутися, відхилення, причілок, дебелий, згуртуватися.

Одним із різновидів комунікативних вправ виступають ситуативні завдання, які ґрунтуються на залежності висловлювань від мовленнєвої ситуації. Розвиваючи в учнів уміння співвідносити зміст і форму своїх висловлювань з мовленнєвою ситуацією, ці завдання дисциплінують мислення, формують уміння вибирати найдоцільніший варіант мовного матеріалу співвідносно з конкретною мовленнєвою ситуацією.

Окремо ми виділяємо ситуативні вправи, з допомогою яких формуються комунікативні уміння (використання мовного матеріалу в конкретній ситуації спілкування).

Уявіть, що ви редактор літературного журналу. Вам потрібно пояснити поету-початківцю роль вживання синонімів у художніх текстах. Для розповіді скористайтесь поданими реченнями. Чи можна дібрати ще синоніми до поданих у кожному реченні. Відповідь обґрунтуйте.

1. Вітер розгулявся холодний, пронизливий. (О.Гончар).
2. Вигострю, виточу зброю іскристу. (Леся Українка).
3. Спіють яблуні, і зріє виноград, стигнуть сливи золотисті. (М.Терещенко)

До пропонованої системи належать навчальні диктанти різних типів, які допомагають не тільки здійснити контроль за сформованістю відповідних умінь, а й внести корективи в їх формування, наприклад:

Диктант-завдання (лінгвістичний експеримент)

Запишіть під диктовку текст. До підкреслених слів підберіть синоніми. Спробуйте замінити ці слова на синоніми. Чи зміниться щось у тексті?

• Дерева вмюють розмовляти

Так, дерева вмюють розмовляти, правда, не людською мовою, а своєю поки ще незрозумілою нам. Американський учений О.Вагнер стверджує, що коли дерево зрубують чи на нього нападають шкідники, то воно попереджає про небезпеку своїх співродичів відчайдушним криком, який чути на відстані тридцяти кілометрів.

Крик передається у вигляді пульсуючих хвиль. Ученому навіть вдалося зафіксувати подібний крик за допомогою чутливої радіоапаратури. (З журналу).

Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення української мови є провідним на сучасному етапі. Формування мовленнєвої та комунікативної компетенції неможливе без урахування ситуації спілкування. У комунікативних вправах навчальне завдання полягає у створенні мотиваційної основи для використання мовленнєвої одиниці у процесі мовлення.

Таким чином, серед ефективних методів вивчення лексикологічного матеріалу пропо-

нуємо проблемно-пошуковий (на етапі ознайомлення з новим матеріалом), спостереження за мовними явищами, лінгво-стилістичний аналіз текстів, продуктивно-творчий (побудова власних висловлювань), комунікативний.

Перспективним і актуальним, на нашу думку, є добір дидактичного матеріалу до вправ із залученням міжпредметних зв'язків, укладання словника синонімів для учнів середніх класів не тільки за алфавітним принципом, але й організованим тематично.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляев О.М. Сучасний урок української мови. - К.: Радянська школа, 1981. - 176с.
2. Марченко Л.М. Робота з лексичними синонімами на уроках української мови. Посібник для вчителя. Вид. 2-е перероблене і доповнене. - К.: Радянська школа, 1981. - 135с.
3. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. Посібник для вчителів. - К.: Радянська школа, 1984. - 222с.
4. Пентиліук М.І. Вивчення лексики і збагачення словникового запасу учнів // Удосконалення змісту і методів навчання української мови / Мельничайко В.Я., Пентиліук М.І., Рожило Л.П. - К.: Радянська школа, 1982. - С.90-110.
5. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови. - Харків: Основа. - 1995. - 239с.
6. Симоненкова Л.М., Симоненкова Т.П. Вивчення розділу «Лексикологія» у 5 класі П УМЛШ. - 1991. - №11.-0.3-10.
7. Ющук І.П. Рідна мова: Підручник для 5 кл. - К.: Освіта, 1994. - 239с.

SUMMARY

The work is devoted to the actual problem of the 5-6 -grades pupils speech enrichment with the help of synonyms.

It is proposed the system of lexical exercises: linguistic and stylistic experiment, free dictation and situational exercises, formation of vocabulary of words- synonyms.

ПРОБЛЕМИ ПІСЛЯДИПЛОМНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ЗАКЛАДУ НОВОГО ТИПУ

Цимбалюк О.М.,

викладач кафедри історії

*Міжнародний університет «Рівненський економіко-гуманітарний інститут»
імені академіка Степана Дем'ячука*

Праця вчителя історії - навчально-виховного закладу нового типу складна й багатогранна. Учитель-історик повинен бути не просто ретранслятором знань, а, насамперед, людинознавцем, авторитетною особистістю для своїх учнів, а головне, у його діяльності мають поєднуватися достатній рівень професійних навичок і бажання зробити свій предмет життєво необхідним для майбутніх громадян нашої Держави.

Підвищення вимог до рівня кваліфікації вчителів-істориків зумовлене якісними змінами у структурі й змісті середньої освіти, появою нових типів середніх навчальних закладів і потребує певних коректив у традиційних формах організації післядипломного вдосконалення професійної педагогічної компетентності[1].

Згадані корективи, неможливі без відповідного науково-педагогічного вивчення цієї проблеми.

У педагогічній і психологічній науках названа проблема не досліджувалась. Автори ряду кандидатських та докторських дисертацій лише опосередковано торкалися окремих її аспектів[2,3,4]. Результати здійснюваного ними аналізу ми враховуємо в процесі дослідження.

Обґрунтування методологічних підходів до розв'язання завдань післядипломної освіти має місце в дослідженнях провідних українських та зарубіжних учених-педагогів: С.Я.-Батищева, В.П.Баришнікова, О.С.Дубинчук, В.С.Дяченко, І.В.Малахова, М.І.Махмутова, А.С.Нікуліної, Н.Г.Ничкало, М.М.Шкодін.